

HÜSEYİN CÂHİT YALÇIN'IN ESTETİK ÜZERİNE MAKALELERİ

Kahraman BOSTANCI**

Özet

Bu makalede, estetik düşünce dünyamızdaki ilk çalışmalara kısaca yer verildikten sonra Servet-i Fünûn yazarlarından olan Hüseyin Câhit [Yalçın]'ın estetik konulu makaleleri ayrıntılı olarak tahlil edilecektir.

Hüseyin Câhit, söz konusu makalelerinde estetiğin ana konusu olan güzellik üzerinde durur. Sanat ve doğadaki güzelliği karşılaştırır. Sanat eserlerinin yaratılış mâcerasını anlatır. Sanat-toplum, sanat-ahlâk ilişkisi ve sanatta dehâ kavramları da Hüseyin Câhit'in tahlil ettiği konular arasındadır.

Hüseyin Câhit'in üzerinde durduğu estetik meselelerinden birisi de şiir estetiğidir. Sanat ve şiirin geleceği üzerine yaptığı yorumlar da dikkate şâyândır.

Anahtar Kelimeler: Estetik, sanat, dehâ, şiir, idealizm, sembolizm, Hüseyin Câhit Yalçın.

ARTICLES OF HÜSEYİN CÂHİT YALÇIN ON AESTHETIC

Abstract

In this article, after a brief look at the first studies in the world of our aesthetic thought, the articles on aesthetic written by Hüseyin Cahit (Yalçın) who is a writer of Wealth of Sciences (Servet-i Fünun), will be analyzed in detail.

Hüseyin Cahit touches on beauty on his articles, which is the main subject of aesthetic. He compares the beauty of art to nature.

He tells the adventures of the creation of works of art. He deals with the relationship of art and society, of art and morality, and with the concept of genius in the art, these are among the topics analyzed by Huseyin Cahit.

One of the issues emphasized by Hüseyin Cahit is the aesthetics of poetry. His comments on the future of art and poetry is remarkable.

Key words: aesthetic, art, genius, poetry, idealism, symbolism, Hüseyin Cahit Yalçın.

Giriş

Osmanlı-Türk sanat ve edebiyat kamuoyunda Batılı anlamda estetik üzerine yazılar ve kitap yazılmaya başlanan yıllar, Batılılaşma hareketlerinin daha da resmi program çerçevesinde yürütüldüğü Tanzimat Dönemi sonrasına kadar gider.

* Bu makale, ODTÜ tarafından 22-24 Kasım 2006'da Ankara'da düzenlenen Türkiye Estetik Kongresinde tebliğ olarak takdim edilen bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kbostanci@balikesir.edu.tr.

BOSTANCI, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Estetik... AKAD 1 [2], 27-43

Sürelî yayınlar üzerinde- şimdiye kadar yaptığım araştırma ve incelemelere göre- estetik konusunu aynı başlık altında Osmanlı dünyasına tanıtır ve tarihçesini sunan Abdulhalim Memduh'tur (1866-1905).

Abdulhalim Memduh'un "Estetik" başlıklı makale dizisi Muhit mecmuasında (1305-1889) tefrika hâlinde yayımlanır.¹

Abdulhalim Memduh, söz konusu makale dizisinde estetiğin tanımını yaptıktan sonra, onun düşünce dünyamıza girişindeki gecikmeye şöyle dikkat çeker:

"Sanayi ve âsâr-ı tabiiye ve bâ-husûs sanâyi-i nefisedeki mehâsin ü letâfeti tedkik etmek fenni olan 'estetik' asr-ı hâzırın terakkiyât-ı cedîdesi ile gâyetü'l-gâye tevsi olunarak, sanâyi-i nefise erbâbının bir rehber-i hutût-ı harekâtı sırasına geçmiştir.

*Bu kadar nâfi bir fennin henüz dâire-i matbuâtımıza idhâl edilmesi şimdiye kadar te'essüfümüzü, emsâli gibi tahrik eden halâtta bulunmasından, ber-vech-i zîr tebyîn-i kavâidine cûr'et olunuyor."*²

Estetik düşünce tarihimizde, Batılı anlamda estetik konusuna yer veren ilk müstakil kitap olarak da Sakızlı Ohannes Paşa'nın (1830-1912) Fünûn-ı Nefise Târihi Medhali başlıklı kitabı dikkatimizi çeker.

Ohannes Paşa'nın Mekteb-i Mülkiye'de verdiği ders notlarından oluşan kitapta estetik "her tür güzelliğe ilişkin koşul ve kuralları araştıran bir bilim" olarak tanımlanır.

Paşa'nın kitabı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde "Fennin Esâs ve Mâhiyeti", "İdealizm ve Realizm Usûlü", "Fennin Evsâf-ı Mahsûsası" "Hüsn-i Tabîat" "Hüner ve Dehâ" "Uslûp", ikinci bölümde "Doğru ve Eğri Çizgi", "Fünûn-ı Şekliyenin Aslı ve Birbiriyle Olan Münâsebeti", Mimarlık Fenni ve Bunun Evsâf-ı Mahsûsası" "Oymacılık, Heykeltıraşlık yahut Musavvirlik Fenninin Evsâf-ı Mahsûsası", "Ressâmlık yahut Nakış" konuları ele alınır.³

Fünûn-ı Nefise Tarihi Medhali başlıklı kitabı, estetik düşünce tarihimizde önemli kılan bir yönü de güzel sanatlar karşısında çok duyarlı olan Servet-i Fünun sanatçıları derinden etkileyiştir. Başta Rezaizâde Mahmut Ekrem olmak üzere, Ahmet İhsan, Ali Kemal gibi kalemler Sakızlı Ohannes ve eseri hakkında hayranlık dolu cümleler sarf etmişlerdir.⁴

Abdulhalim Memduh ve Sakızlı Ohannes Paşa'dan sonra, estetik üzerinde ısrarla duran yazarlarımızdan birisi de Hüseyin Cahit Yalçın'dır. (1875-1957).

Güzel sanatlar karşısında son derece duyarlı olan Servet-i Fünûn sanatçıları arasında, estetik meselesi üzerinde en çok duran Hüseyin Câhit'tir. Servet-i Fünûn dergisinde Hüseyin Câhit'in yayımladığı estetik konulu makalelerin başlıkları şunlardır:

¹ Muhit Numro: 1, s. 6-9, Numro: 4, s. 57-61, Numro: 5, s. 77-80. Abdulhalim Memduh'un söz konusu makalelerinin yeni harflere aktarımı tarafımdan yapılmış olup Arkeoloji ve Sanat Dergisinin Mart-Nisan 2002 tarihli 107. sayısında (s. 31-40) yayımlanmıştır.

² Muhit, 1305/1889, Numro 1, s. 6, 9.

³ Fünûn-ı Nefise Tarihi Medhali yıllar sonra yeni harflerle ve biraz sâdeleştirilerek tarafımdan hazırlanıp yayımlanmıştır. Söz konusu kitapta Sakızlı Ohannes Paşa'nın hayatı, düşünce dünyası ve kitabının açıklamalı notları da bulunmaktadır: Güzel Sanatlar Tarihine Giriş, Sakızlı Ohannes Paşa, Yayına Haz. Kahraman Bostancı, Hece Yayınları, Ankara, Eylül 2005, 126 s.

⁴ Kahraman Bostancı a.g.e., s. 14-16 ve Ahmet İhsan Tokgöz, Matbuat Hatıralarım, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 35.

BOSTANCI, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Estetik... AKAD 1 [2], 27-43

- 1) "Hikmet-i Bedaiye Dâir 1: Şîve, Zevk",⁵
- 2) "Hikmet-i Bedâiye Dâir 2: Hikmet-i Bedâyi, Hüsn",⁶
- 3) "Hikmet-i Bedâiye Dâir 3: Mahsûlât-ı Fikriye-i Beşeriye, Mahsûlât-ı Tabiiye"⁷
 - 4) "Hikmet-i Bedâiye Dâir: 4: Âsâr-ı San'at Nasıl Vücuda Gelir-Emsile-i Tarihiye"⁸
 - 5) "Hikmet-i Bedâiye Dâir: 5: Edebiyât-ı Cedîde, Menşei ve Esasları"⁹
 - 6) "Hikmet-i Bedâiye Dâir 6: On Dokuzuncu Asrın Temâyülât-ı Rûhiyesi: Dekadizm-Senbolizm"¹⁰
 - 7) "Hikmet-i Bedâiye Dair 7: Bir Eser-i Edebînin Kıymeti Hâvi Olduğu Vesâik-i Beşeriyenin Mikdariyle Mukayese Olunur"¹¹
 - 8) "Hikmet-i Bedâiye Dâir 8: Sanat, Menşei, Mevzûu, Gâyesi, Aksâmı"¹²
 - 9) "Hikmet-i Bedâiye Dâir 9: Gâye-i Hayâli: İDEAL"¹³
 - 10) "Hikmet-i Bedâiye Dâir 10: Gâye-i Hayâli: İDEAL"¹⁴
 - 11) "Hikmet-i Bedâiye Dâir 11: Gâye-i Hayâli; Sanatın Ahlâk ile Münâsebeti"¹⁵
 - 12) "Hikmet-i Bedâiye Dâir 12: Gaye-i Hayâli"¹⁶
 - 13) "Hikmet-i Bedâiye Dâir 13: Dehâ"¹⁷
 - 14) "Hikmet-i Bedâiye Dâir 14: Dehâ"¹⁸
 - 15) "Hikmet-i Bedâiye Dâir 15: Şiir"¹⁹
 - 16) "Hikmet-i Bedâiye Dâir 16: San'at ve Şiirin İstikbâli"²⁰
 - 17) "Hikmet-i Bedâiye Dâir 17: San'at ve Şiirin İstikbâli"²¹
 - 18) "Hikmet-i Bedâiye Dâir 18: Sanat ve Şiirin İstikbâli"²²

⁵ Servet-i Fünûn, No: 370, 2 Nisan 1314, s. 87-90.

⁶ Servet-i Fünûn, No: 371, 9 Nisan 1314, s. 103-106.

⁷ Servet-i Fünûn, No: 372, 16 Nisan 1314, s. 117-120.

⁸ Servet-i Fünûn, No: 373, 23 Nisan 1314, s. 132-138.

⁹ Servet-i Fünûn, No: 376, 14 Mayıs 1314, s. 183-186.

¹⁰ Servet-i Fünûn, No: 377, 21 Mayıs 1314, s. 194-198.

¹¹ Servet-i Fünûn, No: 378, 28 Mayıs 1314, s. 214-217.

¹² Servet-i Fünûn, No: 380, 11 Haziran 1314, s. 249-252.

¹³ Servet-i Fünûn, No: 382, 25 Haziran 1314, s. 282-284.

¹⁴ Servet-i Fünûn, No: 383, 2 Temmuz 1314, s. 294-296.

¹⁵ Servet-i Fünûn, No: 385, 16 Temmuz 1314, s. 330-333.

¹⁶ Servet-i Fünûn, No: 386, 23 Temmuz 1314, s. 344-347.

¹⁷ Servet-i Fünûn, No: 387, 30 Temmuz 1314, s. 365.

¹⁸ Servet-i Fünûn, No: 388, 6 Ağustos 1314, s. 379-381.

¹⁹ Servet-i Fünûn, No: 389, 13 Ağustos 1314, s. 395-397.

²⁰ Servet-i Fünûn, No: 394, 17 Eylül 1314, s. 52-55.

²¹ Servet-i Fünûn, No: 395, 24 Eylül 1314, s. 75-77.

²² Servet-i Fünûn, No: 396, 1 Teşrin-i Evvel 1314, s. 91-93.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın Estetik Konulu Makalelerinin Anatomisi

Şîve, Zevk

H. Câhit, “şîve”yi üslûp karşılığında kullanmaktadır.²³

Edebiyatın yeni eserlerini değerlendirirken söz konusu eserlerin “şîve”ye uygun olup olmadığı noktasından eleştirilmesi yanlıştır. “Şîve”nin de kesin olarak ne olduğu tayin edilemez. Havanın, ısının derecesini elimizdeki aygıtlarla ölçebiliriz ancak “şîve” için kesin bir değerlendirme ölçüsü yoktur.

Büyük yazarların eserleri incelendiğinde bu eserlerin hepsi şahsî bir üslûp ile yazılmıştır. “Üslûb-ı beyân aynıyle insandır.” düşüncesini tamamen kabul etmeyen estetikçiler, üslûbun yazarın mizacına, eserin yazıldığı zamana bağlı olduğunu inkâr edememektedir.

Üslûplar bir çok noktalarda ihtilâf ettikleri hâlde bir noktada i'tilâf ederler işte buna üslûp denilmektedir.

H. Câhit, “şîve, zevk” başlıklı makalesinde, Ali Kemal'in İkdâm'da “üslûp” üzerine yazdığı makalede Muallim Nâci'yi öne çıkarmasını kınar. Sanatta yeni üslûp ile ortaya çıkanlar hep garip karışlanmaktadır. H. Câhit, üslûp ve zevk konusundaki teorilerini ileri sürerken Eug[ne V[ron'un düşüncelerine de yer verir:

“Bir san'atkârın yeni bir fikir ve usûl meydâna getirmesi, bu gibi şeylerle şöyle bir iştigâl edenlerin hep kendi aleyhinde ictimâ ve kendisinden her türlü liyâkati selb (kapma) etmeleri için kâfidir. Bilâ-hükm ve tedkîk intişâr etmiş olan efkâr-ı zaîfe (zayıf fikirler), huzûrunda boyun eğmeyenlerin aleyhinde bulunur. Zevkleri en ziyâde nâzik ve muallim (bilinen) olan zevât bile böyle kable't-tedkîk peydâ edilen bir fikrin tahakküm-i müstebidânesinden (zorlayıcı baskı) nefislerini tahlîs (kurtarma) edemezler; ilk hareketleri kendilerinin âdât (alışkanlıklar) ve mesâlikini (tarzlarını) ihlâl eden her teceddüd-i san'atın aleyhinde bulunmaktır.”

Hüseyin Câhit, Osmanlı basınında “üslûp” konusunda ileri sürülen görüşlerin “zevk” meselesiyle bağlantılı olduğu görüşündedir. Estetikçilerin “zevk”i “hiss-i hüsn” olarak tarif ettiklerini hatırlatır. “Zevk” şahıslara göre farklılık gösterir. Zevkin terbiye görmesi, incelik kazanması da zorunludur.

Hüseyin Câhit, “zevk” konusunda Eug[ne V[ron'un şart koştuğu iki husûsu da hatırlatır. E. V[ron'a göre sanat eserlerinden zevk duymak için ilk önce, şiddetli bir etkilenme kabiliyetine; ikinci olarak da her sanatın teori ve pratiği ile ilgili gerçek şartları hakkında doğru bilgilenmeye ihtiyaç vardır.

Hüseyin Câhit, sanat ve edebiyat eserlerinin doğru ve sağlıklı değerlendirilmesi için “hikmet-i bedâyi kavâidinin” (estetiğin kaideleri) dikkate alınmasını savunur.²⁴

Estetik (Hikmet-i Bedâyi), Güzellik (Hüsn)

Hüseyin Câhit, Osmanlı sanat ve edebiyat kamuoyunda, edebî eserleri sağlıklı değerlendirmek için gerekli olan ve felsefenin bir şubesi sayılan “ilm-i hüsn” üzerinde hemen hemen hiç durulmadığına dikkati çeker.

Hüseyin Câhit'e göre “estetik”i, “hikmet-i bedâyi” tabiri ile tercüme etmek kelimenin iştikakı bakımından doğru değildir. Estetik karşılığında “ilm-i ihtisâsât” tabiri kullanıldığında

²³ “Şîve”, ağız, tarz, üslûp, naz, eda karşılığında kullanılan bir kelimedir. (Mustafa Nihat ÖZÖN, Osmanlıca-Türkçe Sözlük, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 4. Baskı İstanbul 1965, s. 696.

²⁴ “Hikmet-i Bedâiye Dâir 1: Şîve, Zevk, “Servet-i Fünûn, No: 370, 2 Nisan 1314, ss. 87-89.

BOSTANCI, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Estetik... AKAD 1 [2], 27-43

“ihtisâsât”ın bütünlüğü söz konusu olacak ve bu da bütün felsefeyi kapsayacaktır. Yunanca kökenli olan “estetik” karşılığında kullanılan “ilm-i hüsn” tabiri de estetik hakkında açık bir fikir verememektedir. Çünkü “hüsn”ün de ne olduğunu göstermek gerekecektir.

Hüseyin Câhit, genel olarak estetiğin sorunlarının beş büyük bahis altında değerlendirildiğini söyler. Bunlar; “his ve fikr-i hüsn”, “tabiatta hüsn”, “sanatta hüsn”, “tabiat-ı sanat”, “gâye-i sanat”tır. Bu beş sorunun iyice anlaşılması için öncelikle “hüsn”ün belirlenmesi ve sınırlandırılması gerekir. Kurûn-ı Kadimeden (İlkçağ) günümüze kadar gelen meşhûr filozoflar “hüsn” hakkında ayrı ayrı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu filozoflardan bazılarını H. Câhit şöyle sıralar: Eflâtun, Aristo, Plotinos, Saint Augustin, Hutchson, P. Andre, Baumgarten, Reid, Kant, Schelling ve Eugl ne.

İlkçağ'da “estetik”, müstakil bir bilim olarak değerlendirilmediği için o zamanda yetişen filozofların güzellik ile ilgili görüşleri, felsefî eserlerden birer birer ayrılmalıdır. İlk önce Eflâtun, üstâdı Sokrates'in derslerinden topladığı kurallardan “hüsn” üzerine olanları bir araya getirerek “güzellik”le ilgili ilk teoriyi kurmuştur. Eflâtun “güzellik”e “ilâhi” bir sıfat ile yaklaşır. Güzellik, bir, genel olduğu gibi her yerde, her zamanda her ırk için eşittir. Ancak sanat tarihi güzelliğin zamana, mekâna ırka göre değiştiğini göstermektedir. H. Câhit, Eflâtun'un “hüsn-i mücerred” iddiasını da çürütmektedir.

Aristo, güzelliği, aksâmın intizâm ve âhenginde aramaktadır. H. Câhit, Aristo'nun iddiasına da eleştirel yaklaşır. Plotinos'un Aristo'nun iddiasını eleştiren görüşlerine de yer verir. Plotinos, “güzellik”i “şekil”de aramaktadır. Plotinos, “ecsâmın güzelliği ecsâmın kendilerinden değil gayr-ı maddî bir unsurdan ileri gelir” demektedir. Plotinos'un bu görüşü de güzelliği tarifte eksik kalmaktadır.

Saint Augustin Eflâtun'un düşüncelerini biraz değiştirerek güzelliğin vahdet, tenâsüb ve tevâfuk olduğunu ileri sürmüştür.

Hüseyin Câhit, “Kurûn-ı Vusta” (Ortaçağ)'da “hüsn” meselesinin ele alınmadığını Descartes felsefesinin de başka şeylere önem vererek “güzellik” ile pek uğraşmadığını söyler. 18. asır başlangıcında İngiltere'de Hutchson, Fransa'da P. Andre “güzellik” konusunu tekrar gündeme getirirler. Hutchson'a göre, güzellik düşüncesi, âni ve umûmidir. “Güzellik yek-nazarda bize çarpar.” Hutchson, güzelliği “tabii ve taklidî” olmak üzere ikiye ayırır.

P. Andre, üç tür güzellik olduğunu ileri sürer: Aslî güzellik, tabii güzellik ve keyfi güzellik.

“İlm-i hüsn”e “estetik” adını veren Baumgarten'dir. Bu filozof, estetiği ahlâk gibi “mükemmeliyet” esasını üzerine dayandırıyor. Hüseyin Cahit, mükemmel olanın “güzel” olduğu anlamına gelemeyeceğini söylüyor.

Reid, Hutchson'la beraber İskoçya felsefesi diye bilinen doktrinin kurucusudur. Reid, zevklerdeki ayrılıkların güzellik konusunda mutlak bir kıymeti gösterememesini kabul etmez. Hutchson, güzellik hissiyatını sırf vicdanî saydığı hâlde Reid bunun aksini savunur.

Kant, Reid'den ziyâde Hutchson'un fikrine yaklaşır. “Güzel”i “müfid”den “mükemmel”den ayırır. Schelling'e göre “güzel” “mahdûd” ile ifâde edilen “nâ-mütenahî”dir.

H. Câhit, içinde yaşadığı zamana kadar “güzel” meselesinin katiyen halledilemediğini söylüyor. Bazıları “güzel”i “hoş” sıfatı ile eşanlamlı tutmaktadır. “Şu elmanın ne güzel lezzeti var” dediğimizde “güzel” burada “hoş” karşılığındadır. Bir fırtına, bir yangın levhası güzel olmakla birlikte hoş değildir.

H. Câhit, “güzel” ile “müfid” arasındaki ayrılıklara da dikkati çekiyor.

BOSTANCI, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Estetik... AKAD 1 [2], 27-43

H. Câhit'e göre, sanat eseri ile tabiat arasında sanatçının mizâcı, dehâsı vardır. Sanattaki güzelliği iyice anlamak için "dehâ" da iyice araştırılmalıdır.

H. Câhit, makalesinin sonunda özet olarak "estetik" in ilm-i hüsn, konusunun da sanat ve sanat eserleri olduğunu belirtir.

H. Câhit, güzelin tarihçesini sunduktan sonra Hyppolite Taine'nin sanat felsefesi üzerinde durur.

Taine, "tecrûbî ve târihî" yöntem ile sanat eserlerini inceler. Fen bilimlerindeki esasları ahlâk bilimlerine de tatbik eder. Taine göre bir sanat eseri kendi kendine, sebepsiz meydana gelmez. Bir sanat eserinin dâhil ve bağlı olduğu "hey'et-i mecmua" üç türdür:

1. Sanatçının diğer eserleri: Bir sanatçının bütün eserleri arasında mutlak bağlantı vardır.

2. Bir sanat eseri ya da sanatçı başlı başına mevcûd değildir. Aynı zaman ve memlekette yaşayan ve aynı fikirde bulunan diğer san'atkârların dehâ eserleriyle çevrilidir.

Shakespeare'ı anlamak için onun zamanında yetişmiş diğer san'atkârları da dikkate almak gerekir.

3. Sanatçıların sosyal çevresi: Halk. Halkın düşünce ve gelenekleri ne merkezde ise san'atkârlar için de öyledir. İklimleri farklı olan yerlerde farklı davranış ve yaşantı vardır. Bu da sanatkârları doğal olarak etkilemektedir.

"...mühsûlât-ı fikr-i beşer de mahsûlât-ı tabiat gibi ancak muhîtleriyle îzâh olunabilir."

Mimarlık, resim, heykeltıraşlık, şiir, müzik gibi sanatların ortaya çıkışı, gelişmesi, çöküşü çeşitli asırlar ve çeşitli memleketlerdeki durumu incelenerek bir güzel sanatlar felsefesi kurulabilir.²⁵

İnsanlığın Düşünce Ürünleriyle Doğa Ürünleri

H. Câhit, "mahsûlât-ı fikriye-i beşeriye ile mahsûlât-ı tabiiyeyi karşılaştırdığı bu makalesinde bir şiir, roman, heykel ve bir mimari eser ile bir ağaç bir ot gibi doğaya ait ürünlerin aynı yöntemle incelenmesinin on dokuzuncu asrındaki bilim ve fende gelişmelerin sonucunda gerçekleştiğini söyler.

Bu yöntemi sanat felsefesinde kullanan ise Hyppolite Taine'dir.

H. Câhit'e göre eskiden sanat eserlerinin, hiçbir mecburiyet ve sevk neticesi olmaksızın tesâdüfî olarak meydana geldiğine inanılmıştır. H. Taine, bir portakal ağacının yetişmesini sağlayan, iklim, su, toprak vs. durumları inceleyerek portakal ağacının yetiştirme kurallarını belirlediğimizi, sanat eserlerinin de meydana gelişini aynı yöntemle inceleyebileceğimizi ileri sürer.

H. Câhit, on dokuzuncu asrın en büyük, en esaslı düsturu sayılan "ıstifâ-yı tabiiye" (doğal seleksiyon) un İngiliz âlimi Charles Darwin tarafından ileri sürüldüğünü belirtir. Hyppolite Taine, Darwin'in "doğal seleksiyon" yöntemini sanat felsefesinde uygulamıştır. Taine'in yirmi yedi cild tutan eserleri hep bu fikrin uygulanmasını göstermektedir.

H. Câhit'e göre, çevre yani düşünce ve ahlâkın genel durumu, olumlu ya da olumsuz olarak, sanat eserlerinin türlerini belirler. H. Taine de zaten bunu medeniyet tarihinin dört büyük devrini

²⁵ "Hikmet-i Bedâiye Dâir 2: Hüsn, Servet-i Fünûn, No: 371, 9 Nisan 1314, s. 103-106.

BOSTANCI, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Estetik... AKAD 1 [2], 27-43

inceleyerek isbata kalkışmıştır. Taine'nin incelediği medeniyet tarihinin dört büyük devresi Eski Yunanistan, Ortaçağ, 17. yüzyılın düzenli hükümetleri ve son asırdır.²⁶

Sanat Eserleri Nasıl Meydana Gelir? Tarihten Örnekler

H. Câhit, bu makalesinde sanat eserlerinin nasıl meydana geldiğine dair görüşleri H. Taine'in Philosophie de l'art başlıklı kitabından aktarır.

H. Taine, Akdeniz sahillerinde yaşayan site devletlerinin kuruluşu ve genel karakterini anlatır. Site devletleri yaşadıkları coğrafi konum gereği sürekli savaşa hazır durumda bulunmak zorundadır. Savaş kabiliyeti yüksek bir ırkın yetiştirilmesi zorunludur. Isparta, özellikle bu konuda bütün çevreye örnek olmuş, mükemmel vücut yetiştirmek için- haralarda yapılan işlemlerde olduğu gibi- insan bedenini kuvvetli kılmak üzere faaliyette bulunmuştur.

Yunanistan'da sosyal hayattaki bütün faaliyetler, erkek-kadın çıplak olmak üzere, vücudun dayanıklı kılınmasına yöneliktir. Eski Yunanistan'daki bu hayat telakkisi heykeltıraşlık sanatına da yansımıştır. Olimpiyatlardaki müsabakalarda gâlip gelen kahramanın mutlaka heykeli yapılmıştır. Tapınaklardaki insan figürlerinin vücutları da daima gürbüz, kuvvetli ve güzel gösterilmiştir. Heykeltıraşlar, güzel eserler vücuda getirmek üzere, spor müsabakalarındaki atletleri yakından incelemişlerdir. Heykeltıraşlık Yunanistan'ın en esaslı san'atıdır. Diğer sanatlar Yunanistan'ın millî hayatını heykeltıraşlık kadar ifade edecek düzeye erişememiştir.

Taine göre, Gotik mimarisini meydana getiren Hıristiyanlık inancıdır. Hıristiyanlık, bütün insanları doğru yola getireceğinden tapınakların herkesi içine alacak düzeyde yapılmasına zemin hazırlamıştır. Gotik tarzı mimarisi Ortaçağ boyunca bir "ahlâkî buhran"ın varlığına, şahitlik yapmıştır.

H. Taine, Ortaçağ sonrası Avrupa'daki hayat tarzı ile edebiyat ve musiki sanatları arasında bağlantı kurarak şu fikri isbata kalkıştır.

"Efkâr u ahlâkın hâl-i umûmisi âsâr-ı san'atın tarz ve nev'ini ta'yîn ve tahdîd eder."²⁷

Edebiyât-ı Cedîde, Kaynağı ve Esâsları

H. Câhit, 19. asır medeniyetinin en bâriz özelliğini, gerek maddî ve gerekse manevî âlemde hiçbir hâdisenin birdenbire, tesâdüfün sevkiyle meydana gelmeyip mutlaka bir takım sebeblerin zorunlu sonucu olarak ortaya çıktığı ile ilgili genel kanunda görür.

Tarihin, edebiyatın ve genel anlamda sanatın varlığı sorgulanırken bir ırkın ilkel eğilimleri, iklim şartları bu şartların toplumdaki ahlâk ve siyaseti belirlemesi gibi durumlar dikkate alınmalıdır.

H. Câhit, Tanzimat sonrası Türk edebiyatının doğuşunu sorgularken Tanzîmât devrinin düşünce dünyamızda yol açtığı değişimi göz önünde bulundurur. Asyaî medeniyetten Avrupai medeniyete geçilmiştir. Bu değişim, düşünce ve sanat dünyamızda da değişim yaratmıştır.

Tanzimat öncesi ve sonrasında Avrupa düşüncesi, askerî yapılanma, fen bilimleri, felsefe, edebiyat tercüme yoluyla ülkemize giriyor; gazete ve dergiler çıkartılıyor, üniversiteler açılıyordu. Tanzimat devri edebiyatı hamiyetli bir karakter kimliği kazanıyor. Tiyatro canlanıyordu. Bir

²⁶ "Hikmet-i Bedâiye Dâir 3: Mahsûlât-ı Fikriye-i Beşeriye, Mahsûlât-ı Tabiiye, No: 372, 16 Nisan 1314, s. 117-119.

²⁷ "Hikmet-i Bedâiye Dâir 4: Âsâr-ı Sanat Nasıl Vücûda Gelir? Emsile-i Târihiye" Servet-i Fünûn, No: 373, 23 Nisan 1314, s. 132-138.

BOSTANCI, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Estetik... AKAD 1 [2], 27-43

taftan bu gelişmeler yaşanırken diğer taraftan Tanzimat sonrası gelişmelerden rahatsızlık duyan bir kamuoyu da oluşuyordu.

H. Câhit'e göre Edebiyât-ı Cedîdeyi doğuran düşünce, ahlâk ve duygu dünyamızdaki değişikliklerdir.

1895'te Mekteb dergisi yeni bir programla yayın hayatına devam eder. Mekteb'teki şiiirler dikkati çekerken Tevfik Fikret'in Servet-i Fünûn dergisinin yazı işlerini üstlenmesiyle iki dergi arasında bir ruh akrabalığı doğuyordu. Üstâd R. Mahmut Ekrem'in teşvikiyle genç şair ve yazarlar iki dergi etrafında birleştiler. Bu sanatçılar T. Fikret, Cenab Şehâbeddin, Sezâi Bey, Menemenlizâde Tâhir, Hâlid Ziya, Ali Ekrem, H. Nâzım, İsmail Safa, Süleymân Nesîb, H. Sîret, Ahmed Kemâl, Hüseyin Suâd, Mehmed Rauf, Rüşdü Necdet, Safvetî Ziya, İbrahim Cehdî (Süleyman Nazîf) Hüseyin Dâniş, Fâik Âli vs.'dir.

H. Cahit, kendisi de aralarında olmak üzere, bu sanatçıların, tahsilde son mertebeye ulaştıklarını ve yabancı dillerden birini-özellikle Fransızca- mutlaka bildiklerini söyler.

H. Câhit, iddia edildiği gibi Servet-i Fünûn hareketinin Fransa'da ortaya çıkan Dekadizm hareketinin bir taklidi olmadığını belirtir. Kendi meslektaşlarının yazı faaliyetlerindeki başarılarını över. Edebiyât-ı Cedîde hareketine karşı çıkan iki isim vardır. Ahmed Midhat ve Ali Kemal. H. Câhit her iki sanatçının iddialarını çürütmeye çalışır ve makalesini noktalar.²⁸

19. Asrın Ruhî Eğilimleri: Dekadizm, Senbolizm

H. Câhit'in, Servet-i Fünûn'da yayımladığı "Dekadizm, Senbolizm" başlıklı makalesi beş sayfadan ibarettir. O, söz konusu makaleyi hazırlarken başvurduğu kaynakların adlarını bir dipnotta belirtir. Bu dipnota göre, makalenin büyük bir kısmı, Paul Bourget'nin "Ahvâl-i Rûhiye-i Muâsırîn Hakkında Tecârib-i Kalemîye" ve "Yeni Tecârib-i Kalemîye" başlıklı eserinden yararlanılarak oluşturulur. Makalenin diğer kısımları, Larousse Ansiklopedisi ile Deşant, Adolf Perison, Louis De Saint-Jacques ve Adolf Wette'nin çeşitli risâlelerinden, iktibaslarla tamamlanır.

H. Câhit, Servet-i Fünûn edebiyatı ile Fransa'daki Dekadizm ve Senbolizm akımları arasında bir bağlantı olduğu iddiasına cevap vermek üzere bu makaleyi yazar.

Fransa'daki Dekadizm ve Sembolizm akımlarının Fransız âhlâk ve gelenekleriyle bağlantısı vardır.

1789 İhtilâli Fransa'da geçmiş asırlar ile ihtilâlin yaşandığı asır arasında derin uçurum yaratır. Sosyal hayattaki değişim edebiyat sahasında da etkilerini gösterir.

Racine ve Voltaire taklitçilerinin tiyatroyu, şiiri romanı düşürmeleri üzerine, bu edebî türleri canlandıracak yeni bir hareket başlar. 18. yüzyılın nâzik, nahîf salon edebiyatı yetersiz olmaya başlar. İhtilâlin doğurduğu ateşli fikirler için yeni ve geniş ufuklar gerekiyordu.

Chateaubriand, mâzi ile hâli birleştirmeye çalışır. Madame de Steal, Fransızları Alman edebiyatına alıştırmak için romantizmin temelini hazırlar.

1820 gençlerinin kendi hislerine göre kurdukları hayal dünyasında ilk önce dikkati çeken nokta uzak ve yabancı memleketlerden söz etmek tutkusudur. Fransızlar 19. yüzyılın başlangıcında savaş ve göç vesilesiyle yabancı memleketlerin lisanlarını öğrenmeye başlamışlardır.

²⁸ "Hikmet-i Bedâiye Dâir 5: Edebiyât-ı Cedîde, Menşe ve Esasları", Servet-i Fünûn, No: 376, 14 Mayıs 1314, s. 183-186.

BOSTANCI, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Estetik... AKAD 1 [2], 27-43

H. Câhit, romantizmin derin bir hüznü ve melâle yöneldiğini belirtir. Spiritualizm felsefesi ile beraber yaşayan romantizm akımı zamanla sönmeye başlar. 1850'den sonra bilim ve teknik alanlarındaki gelişmelerle birlikte, idealizm ölmeye yüz tutar. Realizm çığı doğmaya başlar. Realizmin tiyatrodaki en büyük temsilcisi Dumazâdeler; felsefede ise Hyppolite Taine'dir.

H. Câhit'e göre, realizm tedkîk ve müşâhade üzerine kurulmuştur. İnsan ve doğanın yapısını incelemek esastır.

Bilindiği üzere, Fransa'da ve bizde edebiyat eserleri kötü, hastalıklı olarak nitelendiriliyordu. Bu itham bizde daha çok Servet-i Fünûn edebiyatı üzerinedir. H. Câhit, edebiyatın kötü ve hastalıklı değil; toplumsal yaşantının kötü ve hastalıklı olduğunu söyler.

Dekadizm ve Senbolizm Fransa'da 1883 senesinden sonra konuşulan kavramlardır. Bu edebî akımları doğuran toplumsal hayattır. H. Câhit'e göre, Servet-i Fünûn edebiyatçıları için söylenen "dekadanlar" yakıştırmaları doğru değildir. Bizim edebiyatımıza "dekadan" demek toplum bünyemize "dekadan" demekle eş anlamlıdır.

Dekadizm ve Senbolizm "realizme" karşı bir tepkidir. Bu tepkiyi doğuran da yine toplum yaşantısındaki değişimdir.

1886 senesine doğru senbolizmden daha sık bahsedilmeye başlanır. Senbolistler, doğayı incelemek yerine, derin hisleri şekil perdeleri altında ifadeye çalışırlar. Senbolistlere göre, yakut, pırlanta, safir ve zümrüt ayarında kelimeler vardır. Onlar kelimelerde, harflerde, renk ve koku aramaya başlarlar. Senbolizm sonrasında da Fransa'da naturalizm akımı doğar.²⁹

Bir Edebiyat Eserinin Kıymeti Sosyal Değerleri İfade Etmesiyle Ölçülür

H. Taine ait olan bu söz, H. Câhit'in estetik konulu makalelerinin yedincisine başlık olur.

H. Câhit, bu makalesinde, yine özetle, H. Taine'in "mahsûlât-ı fikr-i beşerî mahsûlât-ı tabiiye gibi nazar-ı mülâhazaya alınmalıdır" tarzındaki düşüncesini yorumlamaya çalışır. Fransa ve İngiltere'nin farklı iklim özellikleri iki ülkenin sosyal yaşantısını farklı tarzda etkilemiştir. Âdetler farklılaşmıştır. Aynı yapı iki ülkenin sanat dünyasında da farklılık yaratmıştır. Bu gerçek, gariptenecek bir durum değildir.

H. Câhit'e göre, bir yerde, başka bir memleketin edebiyatını aynen taklit yoluyla almak hiçbir fayda sağlamaz.

H. Câhit, "Bizde henüz romantizm mesleği teessüs etmemişken realizm mesleğini te'sîse çalışmak abestir, efkâr-ı halkı ibtida buna alıştırmalıyız" gibi sözleri anlamsız bulur. Fransa'daki edebî akımların romantizm, realizm, senbolizm, naturalizm tarzında sıralanması gibi bizde de benzer sıralanmanın beklenmesi saçmalaktır.

Fransız realist ve naturalistleri (H. Taine, E. Zola) romanlarında ve diğer eserlerinde sosyal olayların sebeplerine inmişlerdir. Roman kahramanları, içinde yaşadıkları fiziksel ve sosyal çevrenin dekoru arasından romanlarda yer almıştır.

Edebiyat eserlerinin bilimsel bir karakter taşıması 19. asrın ikinci yarısında görülen bir hâdisedir. Bu tesbiti yapanlardan birisi de Paul Bourget'dir. Realist akımın teorisyeni olan H. Taine, insanlığın ruhunu da bir mahsûl olarak görür. İnsanın faaliyetleri "ırk, muhît ve zaman" ile kuşatılmıştır. Realistler bu zorlayıcı üç unsurun tesirini romanlarında göstermişler; tasvîre ağırlık

²⁹ Hikmet-i Bedâiye Dâir 6: Dokuzuncu Asrın Temâyülât-ı Rûhiyesi: Dekadizm-Senbolizm" Servet-i Fünûn, No: 377, 21 Mayıs 1314, s. 194-196.

BOSTANCI, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Estetik... AKAD 1 [2], 27-43

vermişlerdir. H. Cahit, Fransız realist romancıların sanat anlayışındaki bu tutumu örnekler vererek açıklamaya çalışır.

Servet-i Fünûn'un edebî eserlerinde yer alan kelime ve terkiplerin "garâbet" gibi algılanışı H. Cahit'e göre, yersiz ve anlamsızdır.³⁰

Sanat: Kaynağı, Konusu, Gâyesi ve Kısımları

H. Câhit, estetikçiler arasında, sanatın ne olup olmadığı konusunda, çeşitli tartışmaların yapıldığını söyler. Estetikçiler arasında görüş birliğine varılan bir gerçek vardır. O da sanat ihtiyâcının insanın doğasının doğal bir gereğidir.

Eugène Veron'un L'esthétique başlıklı kitabına başvuran H. Câhit, E. Veron'un bu kitapta güzel sanatların tarihini değerlendirirken ileri sürdüğü "sanat insan ile beraber tevellüd eder" sözünü hatırlatır.

E. Veron'a göre insanın zihin faaliyetleri diğer faaliyetler ve sanat eserleri ile kendisini açığa vurur. İnsanın zihin faaliyetlerindeki amaç ise daha mutlu yaşamaktır. İnsan faaliyetlerinin hareket ile ifade edilmesi raksı, şarkılar ile ifade edilmesi mûsikiyi, kelimeler ile ifade edilmesi de şiiri doğurmuştur. Çizgilerin, şekillerin, renklerin kaynaşması da insanda bir heyecan doğurur. Böylece resim heykeltıraşlık ve mimarlık sanatları meydana gelmiştir.

H. Cahit, sanatın gâyesi konusunda ileri sürülen teorilerden müsbet ilimlere en fazla dayananın H. Taine'in görüşü olduğunu belirtir.

H. Taine, öncelikle güzel sanatlardan şiiri, resmi ve heykeltıraşlığı incelemiştir. Bu üç sanatın müşterek nokta olarak da "taklit"e dayandığını söylemiştir. Bu sanatlarda insan, bir hakikatin mümkün olduğu kadar doğru taklit edilmesini aramıştır. Ancak H. Taine göre, sanatın gâyesi sırf tam bir taklitten de ibâret değildir. Sanatın gayesi, daha mantıklı bir açıklama ile 'bir tabiat-ı esâsiyesi, bir vâf-ı mühimmi izhâr etmekten ibârettir.' Söz gelimi bir arslan resmi yapılacak olsa arslanın ilk önce "etobur" özelliği dikkate alınmalıdır.

Güzel sanatların hemen hepsinde doğa ta'dîl edilmektedir. Sanatın bir husûsiyeti de hem ulvî hem de âmiyâne oluşudur.

H. Cahit, sanat hakkında Tolstoy'un şu görüşlerine de yer veriyor:

"Sanat, terakkî-yi beşerin iki vâsitasından biridir. İnsan, yalnız hâl-i hâzırdaki efrâd-ı beşer ile değil belki mâzi ve müstakbeldeki insanlarla bile vâstia-ı nutk ile fikren ve vâstia-ı eşkâl ile hissen tesîs-i irtibât eyler. Bu iki vasıta mevcûdiyet-i insâniyet için elzemdir. Eğer bunlardan birisi yanlış bir tarîk takîb ederse hey'et-i ictimaiye marîzdir. Bu hastalığın iki netîcesi olur: Evvelâ o vâsitanın sâlim ve müfid faaliyetinden mahrûmiyet, sâniyen yanlış tarîk ta'kîb etmesinden dolayı tahassül eden muzır bir faaliyet."

H. Taine, güzel sanatları 1. Taklidî Sanatlar: şiir, resim, heykeltıraşlık; 2. Taklidî Olmayan Sanatlar: musîki ve mimarlık olmak üzere ikiye ayırıyor.

³⁰ "Hikmet-i Bedâiye Dâir 7: Bir Eser-i Edebînin Kıymeti Hâvi Olduğu Vesaik-i Beşeriyenin Mikdariyle Mukayese Olunur", Servet-i Fünûn, No: 378, 28 Mayıs 1314, s. 214-217.

BOSTANCI, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Estetik... AKAD 1 [2], 27-43

E. Veron ise güzel sanatları, görsel ve işitsel olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Görsel sanatlar mimarlık, heykeltıraşlık ve resim; işitsel sanatlar ise raks, mûsiki ve şiirdir. Aslında E. Veron, güzel sanatları kesin sınırlarla birbirinden ayırmanın yanlışlığına da dikkati çekmektedir.³¹

Gâye-i Hayâlî: İdeal

H. Câhit, "ideal" meselesinin estetik konularının en karmaşık meselesi olduğunu belirttiikten sonra, bu kelimenin Türkçe karşılığını tayinde, hayretler içerisinde kaldığını söyler.

Bazı yazarlar "ideal" karşılığında "hüsn-i mücerred" "bedâ-ı hayâliye" gibi tabirleri kullanırken H. Câhit, "gâye-i hayâlî" tabirini tercih eder.

H. Câhit, H. Taine'in bu kelimedenden anladığı manayı da şöyle ifade eder:

"Eser-i san'atın gâyesi bir tabiat-ı esâsiye ve mühimmeyi hakîkattenden daha vâzih bir sûrette izhâr etmektir demişik. Bunun için sanatkâr o tabiat hakkında bir fikir, zihninde bir sûret edinir; o fikir ve hayâline göre eşyâ-yı hakîkiyeyi ta'dîl ve tahvîl eyler. Bu sûretle dûçâr-ı tahavvül olan eşya o san'atkâra göre gâye-i hayâliyi irâe etmiş olur. Demek ki san'atkâr eşyâ-yı hakîkiyede bir tabiat-ı esâsiye ve mühimme görerek bunu daha ziyâde gâlip ve celî kılmak için o eşyanın aksâmı beynindeki münâsebet-i tabiiyeyi mahsûsen ta'dîl ve tağyîr edince eşyâ-yı hakîkiye, hakîkiden hayâliye geçmiş oluyor."

H. Taine, sanat tarihini gözden geçirerek sanatta aynı konunun farklı biçimlerde işlendiğini söyler.

Hasîs tipini bir Lâtin şâiri canlandırdığı gibi Moliere ve Balzac da canlandırmıştır. Bunun gibi "peder" "aşk" gibi temalar da farklı bir tarzda ele alınabilmektedir.

Bir münekkîd, bir sanatkârı tenkîd ederken şahsî düşüncelerden hareket etmemeli, kendisini san'atkâr yerine koymalıdır. Sanatçıyı yaşadığı çevreyi de göz önünde bulundurarak değerlendirmelidir.

H. Cahit, H. Taine'in bitki ve hayvan anatomisini inceleyerek sanatta da aynı yöntemle hareket ettiğini vurgular.

H. Taine, bazı bitki ve hayvanların en bariz özelliklerinin dikkatimizi çektiğini söylerken sanatta da asıl belirleyici, dikkati çekici bir vâfın canlandırıldığını vurgular.³²

H. Câhit, "gâye-i hayâlî: İDEAL" başlıklı ikinci makalesinde sanat tarihinin çeşitli devirlerinden söz etmektedir. Avrupa'daki fikir cereyanları ile sanat dünyası arasındaki bağlantıları- H. Taine'e başvurarak-gözden geçirmektedir.

H. Taine, bazı kavimlerin aynı ırktan gelmelerine karşın farklı coğrafyalarda farklı sanat faaliyetlerinde bulduklarını söyler. Toplum yapısındaki ahlâkî anlayış ve geleneklerin değişmesiyle sanat anlayışında da değişim gözlenebilmektedir.

Sanat tarihinde bazı devirlerde alışılan eserler, daha sonraları sadece birer vesika konumunda kalmışlardır. Yirmi ciltlik eser veren bazı yazarların bir iki eserle kalıcı oldukları görülmektedir. Bunun sebebi ise, bu bir veya iki eserde insanı her çağda ilgilendirecek sorunların işlenmesidir. Modayı takip eden sanat, modanın bizzat kendisi gibi gelip geçicidir.

³¹ "Hikmeti Bedâiye Dâir 8: Sanat: Menşei, Mevzûu, Gâyesi, Aksâmı", Servet-i Fünûn, No: 380, 11 Haziran 1314, s. 249-252.

³² "Hikmet-i Bedâiye Dâir 9: Gâye-i Hayâlî: İDEAL" Servet-i Fünûn, No: 382, 25 Haziran 1314, s. 282-284.

BOSTANCI, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Estetik... AKAD 1 [2], 27-43

H. Cahit, özet olarak bu makalede, sanat eserlerinin kıymetini ifade ettikleri doğanın (insan ve çevre) kıymetiyle eşdeğer görmektedir. Büyük yazar veya diğer san'atkârların gücü, kıymet derecesi yüksek değerleri ifade etmelerinde yatar.³³

Sanatın Ahlâk İle İlişkisi

H. Câhit'in "Gâye-i Hayâlî: İDEAL" başlıklı seri makalelerinin üçüncü ve dördüncüsü sanat ve ahlâk ilişkisini değerlendiren makalelerdir.

H. Cahit, üçüncü makalesinde "gâye-i hayâlî-İDEAL" tabirini tekrar açıklayarak şu net tanımleri sunar:

"Gâye-i hayâlî, bir tabiat-ı esâsiye ızhârı için tahvîl edilmiş hakîkatten ibârettir."

H. Câhit, sanat ve ahlâk ilişkisini değerlendirirken yine H. Taine'in Sanat Felsefesi'ne başvurur. Taine'in "manevi insan" kavramı ile bunu ifade eden san'atlar hakkındaki görüşlerine yer verir.

H. Câhit, bir insanın en esaslı görevinin "doğru"yu yaşamak olduğunu söyler. Hayatta iki farklı istikamet vardır: İdrâk etmek, bir şey yapmak. Bir başka ifade ile iki kuvvet vardır: Akıl ve zekâ, ihtiyâr ve irâde.

Hayatta bir filozof, bir âlim, bir diplomat ve bir san'atkâr için farklı vasıflar gereklidir. Söz gelimi bir diplomat için faydalı olmayan ince hassâsiyet sanatkâr için çok gereklidir. Bir filozof için gerekli olan vasıflar da bir san'atkâr için faydalı değildir.

Bir insanı cemiyete faydalı kılacak bir kuvvet vardır. O da "muhabbet"tir. Başkalarının mutluluğunu gâye edinmek ve bu uğurda çalışmaktır.

Sevgi; saygı, insâniyet, yumuşak huyluluk, şefkat ve iyilik şekillerinden hangisiyle görünürse görünsün bizi etkiler.

Sanat eserlerini değerlendirirken insanlık için en faydalı olanları karşısında hayranlık duyarız.

H. Câhit, medeniyet târihinde, çeşitli medeniyetlerin çöküş veya yükseliş devirlerine göre, sanat faaliyetlerinin de benzer çöküş ve yükseliş devirlerini yaşadığını söyler.

H. Câhit'e göre mükemmel bir beden ancak mükemmel bir rûh ile tam olabilir. Böyle bir bedeni canlandıran sanat eseri karşısında insanlar "güzel" sıfatını yakıştırırlar.

H. Cahit, H. Taine'in heykeltıraşlık ve resim sanatlarını bu noktadan çok ayrıntılı olarak incelediğini belirterek makalesini bitirir.³⁴

H. Câhit, "Gâye-i Hayâlî: İDEAL" başlıklı seri makalelerinin sonuncusuna, sanat eserindeki konu birliğinden söz ederek başlar. H. Câhit'e göre "vahdet-i mevzû", "bir tabloda, bir heykelde, bir şiirde, bir binâda, bir bestede bütün te'sîrlerin aynı noktaya, aynı netîceye vâsıl ve hâdim olmasından ibârettir."

H. Câhit, sanat eserlerindeki konu birliği ve bu birliği mükemmel olarak yansıtan san'atkârlardan söz ederken yine H. Taine'in Sanat Felsefesi başlıklı kitabına başvurur. Örnek olarak gösterilen sanat dalı ise özellikle edebiyattır. Shakespeare'ın eserlerinde yer alan

³³ "Hikmet-i Bedâiye Dâir 10: Gâye-i Hayâlî: İDEAL", Servet-i Fünûn, No: 383, 2 Temmuz 1314, s. 294-296.

³⁴ "Hikmet-i Bedâiye Dâir 11: Gâye-i Hayâlî: İDEAL; Sanatın Ahlâk ile Münâsebeti", Servet-i Fünûn, No: 385, 16 Temmuz 1314 s. 330-333.

BOSTANCI, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Estetik... AKAD 1 [2], 27-43

kahramanlardan herhangi birinin bir sözünde, bir tavrında, bir hayâlinde, bir perîşan düşüncesinde ve bir ifadesinde o şahsın bütün ruhsal durumu, bütün geçmişi, geleceği sezilebilmektedir. Fransız romancısı da insanı şekillendiren bütün unsurları eserlerinde işlemiştir. Balzac'ın romanlarında ayrıntılı tasvirler yer verilmiş ve bilimsel verilerden de yararlanılmıştır.

Büyük san'atkârlar, aynı zamanda devirlerinin durumunu ve olaylarını da başarılı bir biçimde eserlerinde yansıtırlar.

Sanatkâr için üslûp da önemlidir. Özellikle edebî eserlerde göze çarpan asıl unsur üslûptur. Edebî eserlerde üslûp, eserin konusu ve diğer kısımlarla uyum içinde bulunmalıdır.

Bir san'atkâr, eserinde, çeşitli kısımları bir noktada birleştirebilirse göstermek istediği tabiat o kadar esaslı olmaktadır.

H. Cahit, makalesinin ilerleyen sayfalarında çeşitli devir ve memleketlerin edebî eserlerini ve san'atkârların üslûplarını karşılaştırmaktadır.

H. Câhit, makalesinin son üç paragrafında estetiği ilgilendiren konularda okuyucuların H. Taine'in Sanat Felsefesi'ne başvurarak daha ayrıntılı bilgi alabileceklerini söyleyerek, bizde resim ve heykeltıraşlık sanatlarının pek rağbet görmediğine dikkati çeker ve bu sanatlar üzerinde durmayacağını belirtir. Makalesinin son paragrafında, estetiğin önemli sorunlarından olan "dehâ" kavramını, şiir ve bilim arasındaki ilişkiyi gelecek makalelerinde işleyeceğini hatırlatır.³⁵

Dehâ

Sanatta "dehâ" konusu, estetik düşünce tarihinde üzerinde en fazla durulan bir konudur. H. Câhit de bu konuyu iki makalesinde değerlendirir.

Güzellik hakkında araştırma yapan filozoflar, doğadaki güzellik ile sanattaki güzellik arasında farklılık bulunduğunu gözlemlemişlerdir. Söz gelimi, sokaktaki bir dilenci ile bir tablodaki dilenci insanların dikkatini farklı olarak çeker.

Hayatta birçok şeyler, gerçekte hiç de güzel olmadıkları hâlde sanatın etkisiyle güzel hâle gelebiliyor. Bu hâlde sanat ile hakikat ve tabiat arasına başka bir şey karışmaktadır. Bu da san'atkârın "dehâ"sıdır.

H. Câhit'e göre "dehâ"yı anlamak anlatmaktan daha kolaydır. Dehâ sahibi sayılan şâirler, edîbler filozof ve tabîbler "dehâ"yı hep çeşitli açılardan değerlendirmek istemişlerdir.

H. Câhit, "dehâ"yı 1. Şâirlere Göre 2. Filozoflara Göre, 3. Tıbbılara Göre değerlendirirken kaynak olarak da Larousse Ansiklopedisine başvurur.

1. Şâirlere Göre Dehâ

Eski Yunan ve Roma şairleri "dehâ"yı ilâhî düşüncenin insanlara geçişi olarak anlamışlardır. Her şâirin bir ilhâm perisi vardır. İlhâm perisinin şâirin rûhuna fısıldadığı şeyler şâir tarafından bize duyurulmaktadır.

Lamartine, "dehâ"yı açıklamak için kalb, dimağ ve insanî heyecanı yeterli bulmazken esrâr-engîz bir kuvvetin bunlara hayat vermesini, bunları titreşime sokmasını bekler.

H. Câhit, Paul Janet'in "Dimağ ve Müfekkire" başlıklı kitabındaki "dehâ" ile ilgili olan şu sözlerine de yer veriyor:

³⁵ "Hikmet-i Bedâiye Dâir 12: Gâye-i Hayâlî "Servet-i Fünûn, No: 386, 23 Temmuz 1314, s. 344-347

BOSTANCI, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Estetik... AKAD 1 [2], 27-43

"Otuz sene evvel bir meslek-i edebî-yani romantizm- dehânın tabîat ve esâsı hakkında öyle bir nazariye serd u ityân etti ki efkâr-ı sâkine ve ma'kule ashâbı bundan mütevahhiş oldular. Bu yeni nazariyeye göre dâhi olan bir adama karşı kavânîn-i ahlâkiye ve ictimâiyenin hiç hükmü olamazmış, onu başka bir mahlûk gibi nazar-ı mülâhazaya almalı imiş. Hayatta, tarz-ı maîşette intizâmsızlık dehânın en birinci şartı addolunmuştu. Biz o vakit çocuk idik. Bu te'sîrlere kapılarak büyük adamların, edîblerin âdî insanlar gibi birer mahlûk olmasına kail olamazdık. Mösyö Lamartine denilince gözümüzün önüne elinde bir rübâb, gözleri semâya müteveccih bir vücûd gelirdi."

H. Câhit, romantiklerin ve klâsiklerin "dehâ" hakkındaki anlayışlarına da yer verir. Romantiklere göre "dehâ", çalışma ile kazanılmayan doğuştan gelen bir meziyettir. Klâsiklere göre, dehâ sâhibi demek sabır ve çalışkan olmak demektir. Buffon: "Dehâ, medîd bir sabırdan ibârettir." diyor. Eugene Veron da "dehâ sâhibi" olmada sabır ve metânetin önemine vurgu yaparken doğuştan gelen yeteneğin varlığını inkâr etmez.

Kısaca özetlemek gerekirse, şâirlere göre "dehâ" "esrâr-âlûd, tabiat üstü bir sıfat"tan ibârettir.

2. Filozoflara Göre Dehâ

H. Câhit, filozoflara göre dehâ kavramının ne olduğunu değerlendirirken Eflâtun ve Aristo'ya kadar gitmenin anlamsız olduğunu söyler. H. Câhit, "dehâ" kavramının incelenmeye yeni çağlarda başladığını hatırlatır

Helvetius'a göre dehâyı anlamak için onda bir "kuvve-i îcâd ve ihtirâ" görmek gereklidir.

Voltaire, Felsefe Sözlüğü'nde "dehâ" üzerine şunları yazar:

"Bir san'atkâr, ne kadar mükemmel olursa olsun, eğer kendine mahsûs bir takım îcâdât ve ihtiraatta bulunmuyorsa dâhi addolunamaz."

Almanlardan Albert Wahler dâhiyi "bir şey yapmaya bilhassa müstaid olan ve bu mevhibe-i husûsiyeyi tevsiya çalışan adam" olarak açıklıyor. Kant ise dâhiliği yaratma kudretinden ibâret görüyor.³⁶

H. Câhit, "dehâ" başlıklı ikinci tefrika makalesinde "dehâ"nın özel bir açıdan yani estetiğin penceresinden değerlendirilebileceğini söyleyerek dehâ sâhibi bir san'atkârda aranılacak nitelikleri sıralar ve yorumlar. Buna göre dehâda aranılacak nitelikler şunlardır:

1. Yaratıcı muhayyile 2. Dikkat, 3. Güçlü Hâfıza, 4. Zengin Tecrübeler, 5. Düşünce ve Değerlendirme Gücü

H. Câhit, Hegel'in "dehâ" hakkındaki görüşlerini de özet olarak şöyle sunuyor:

"Dehâ, hakîkaten birtakım âsâr-ı san'at vücûda getirebilecek bir istidâd ile bunun sâha-ı husûle îsâli için elzem olan kudret ve faaliyetten ibârettir. Demek ki dehâda iki nokta vardır: Biri tasavvur, diğeri icra."

H. Câhit, Hegel'in Estetik başlıklı kitabında yer alan "deha" ile ilgili görüşleri değerlendirdikten sonra H. Taine'in bu konudaki görüşlerine geçer.

H. Taine göre, "dehâ" mürekkebe ve karışık" bir şeydir. San'atkârın mizâcı, üslûbu, tarz-ı icrası bu terkinin içindedir. Sanatkârın bir eseri, diğer eserlerinden soyutlanamaz. Bir san'atkâr tek başına değerlendirilemez. Onun mensûp olduğu bir meslek vardır. Bir dâhiyi anlamak için çevresindeki ikinci derecedeki san'atkârları da göz önünde bulundurmalıyız. Her şeye rağmen

³⁶ "Hikmet-i Bedâiye Dâir 13: Dehâ", Servet-i Fünûn, No: 387, 30 Temmuz 1314, s. 365.

BOSTANCI, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Estetik... AKAD 1 [2], 27-43

Taine de “dehâ”yı değerlendirirken “fitrî bir kudret ile tevellüd” tabirini kullanarak “dehâ”nın doğuştan gelişini de desteklemiş olur.

3. Tıpçılara ve Fizyologlara Göre Dehâ

Fizyologlar, meslekleri gereği, dehâ kavramını aydınlatırken dâhilerin zihin gücünü araştırmışlardır.

Bazı fizyologlar, dehâ ile zihinsel bir hastalık arasında benzerlik görmüşler ve zihinde bir hastalık bulunmazsa “dehâ” var olmaz demişlerdir. Bazıları da bu teroii çürütmeye çalışmışlardır.

Dâhilik ve deliliğin aynı şeyler olduğunu ileri süren teorilerle de karşılaşmıştır. Fransız bir doktor dehâyı asabî bir hastalık olarak değerlendirmiş dâhi ve delilerin zihinsel yapısı üzerinde şu sonuçlara varmıştır:

1. Dâhilerin birtakım garabetleri, dalgınlıkları vardır ki bu hâl âdetâ bir hastalığa benzer.
2. Dâhilerin teşekkülâtı, bünyeleri genellikle hastalıktır. Bunlar çoğunlukla cılız, kanbur, sağır adamlardır ve genellikle “felç”ten vefat ederler.
3. Büyük adamların büyük bir çoğunluğunda “dalâlet-i his” (duygu sapkınlığı) görülmüştür.
4. Büyük adamlarda yukarıdaki üç hâlden hiçbirine rastlanmazsa mutlaka ecdâd ve torunlarında rastlanır.

Filozoflardan Paul Janet, Fransız tabîbin bu teorisini uzun uzadıya tenkit etmiştir. Janet’e göre dehâ sâhiplerinde akıl üstünlüğü vardır. Kendilerine sahiptirler.

Almanya’da “dehâ”nın akıl ve zeka üzerinde fosforik tesirle meydana geldiği yolunda bir teori de ileri sürülmüştür. Bu teori de yapılan araştırma sonuçlarından hareketle çürütülmüştür.

H. Câhit, “deha” hakkındaki makalesini, Kant’ın “dehâ”nın önemine vurgu yapan şu görüşlerine yer vererek bitirir:

“... Dâhiler insanîyet için birer nûmûne-i imtisâl, birer rehberdir. Onların âvâzeleri asâr-ı mâziye ve hâzırada dâima bir sadâ bulur. Demek ki dâhiler evvelâ bir şey bulacak, bunu kendi kendiliğinden bulacak ve buldukları şey de dâimi sûrette pâyidâr olacak.”³⁷

Şiir

H. Câhit, şiirin mâhiyetini tayin etmenin neredeyse imkânsız olduğuna dikkati çekerek makalesine başlar. Şiir hakkında yapılan değerlendirmeler, ileri sürülen teoriler, düşünceler çok çeşitlilik arz etmektedir.

“Şiir nedir?” sorusuyla konuya giren H. Câhit, genel anlamda bu soruya cevap olarak akla vezinli, kafiyeli sözlerin geldiğini hatırlatır. H. Câhit’e göre sâdece vezinli ve kafiyeli sözler şiir demek değildir. Vezinli ve kafiyeli sözlerin insanda derin bir etki yaratması gerekir. Tabiat manzaraları ile edebî eserler insanda derin etkiler bırakırlar.

Tabiat manzaraları çeşitli vakitlerde aynı insan üzerinde farklı etki yaratabilmektedir. Bunlardan aldığımız heyecan, şiirden aldığımız heyecanla bir değildir. Şiir, tabiatla olmayıp sırf kendimizde vicdanî bir hâdisedir.

³⁷ “Hikmet-i Bedâiye Dâir 14: Dehâ”, Servet-i Fünûn, No: 388, 6 Ağustos 1314, s. 379-381.

BOSTANCI, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Estetik... AKAD 1 [2], 27-43

Sanat eserleri bir heyecan ve teessür ürünüdür. Bu heyecan ve teessür aslında bir olduğu hâlde farklı sanat türleri ile ifade edilmektedir. Bunlardan biri de şiirdir.

Herkesin duygu ve irâde seviyesi bir olmadığından herkese göre bir şiir anlayışının varlığı da doğaldır. Âşık Garîb ve Âşık Kerem divanlarından günümüzde (1890'lı yıllar) zevk alamayız.

Bu dîvânların da zamanında bir okuyucu kitlesi vardır. Zevk anlayışında değişme de doğaldır.

Herkesin şâir olarak kabul edilebilmesi için yaşanan heyecan ve duyguların okuyucuya şiir yoluyla iletilmesi şarttır. O hâlde herkesin heyecan ve duygularını yansıtacak kudreti de bulunmamaktadır.

Bir şâir için en önemli vasıflardan birisi de “muhayyile”dir. Muhayyile “hâfıza gücü”nün verilerini işleten bir kuvvettir. Gerçek ile sanat eseri arasında “muhayyile” vardır. Muhayyile sâyesinde doğa, bir fotoğraf gibi yansıtılmaktan kurtulmaktadır.³⁸

Sanat ve Şiirin Geleceği

H. Câhit, sanat ve şiirin geleceği üzerinde uzun uzadıya durur. Estetik ile ilgili son üç makaleyi bu konuya ayırır. H. Câhit'in sanatın ve şiirin geleceği üzerinde durmasının en büyük sebebi, Avrupa'da ve kısmen bizde, bilim ve teknik alanındaki keşiflerin sanat ve şiirin dünyasını yıkacağı yolunda ileri sürülen düşüncelerdir.

Avrupa'da pozitivism akımıyla birlikte sanatın geleceğinin olmadığı iddia edilmiştir. Bu iddiaya Fransız düşünür Jean Marie Guyau dikkatli bir inceleme yaparak cevap verir. H. Câhit, J.M.Guyau'nun eserine başvurarak konuyu aydınlatmaya çalışır.

Ernest Renan, “ulûm u fûnûnun hükûmrân olması güzelliğin zevâlini mûcib olacaktır” görüşüyle çağındaki sanat ve edebiyat kamuoyunu şaşırır. Bilim ve teknik alanındaki gelişmelerin sonucunda insan bedeninde bozulma görüldüğü iddia edilir. Eski Yunanistan'daki gibi sağlam, gürbüz ve estetik bedenlerin yok olduğu ileri sürülür.

Ernest Renan bu konuda şunları söylüyor:

“İnsanlar yarı çıplak bir hâle gzmekten ferâgat ettikleri anda heykeltıraşlık bitmiştir. Kahramanlık devirleri geçince şiirde destân yazılmaz. Top, tüfek varken destan görülemez. Mûsikîden başka her sanat mâzîdeki bir hâlin mahsûsâtındandır. On dokuzuncu asrın san'atı addolunan mûsikî de bir gün bitecektir.”

H. Câhit, güzel sanatlardan heykeltıraşlık, resim, müzik ve şiir alanında farklı sanat anlayışlarının görülebileceğini ancak bu sanatların Renan'ın iddia ettiği gibi, asla tükenmeyeceğini söyler.

H. Câhit'in üzerinde durduğu bir konu da halk için sanat, yüksek zümre için sanat anlayışıdır. O, Edebiyât-ı Cedîde'nin estetik kuramcısı olmasıyla yeni edebiyatı ve edebiyatçıları koruyucu görüşleriyle karşımıza çıkar.

Tarihte, medeniyetlerin ve toplumların ahlâk, sosyal yapı, dil ve idâre şekilleri değişmiştir. Bu değişim sanat dünyasını da doğal olarak etkilemiştir. Bu gelişmeler, sanatın tamamen yok olacağı sonucunu doğurmaz.³⁹

³⁸ “Hikmet-i Bedâiye Dâir 15: Şiir”, Servet-i Fünûn, No: 389, 13 Ağustos 1314, s. 395-397

³⁹ “Hikmet-i Bedâiye Dâir 16: Sanat ve Şiirin İstikbâli” Servet-i Fünûn, No: 394, 17 Eylül 1314, s. 52-55.

BOSTANCI, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Estetik... AKAD 1 [2], 27-43

H. Câhit, sanat ve şiirin geleceği konusunu ikinci makalesinde değerlendirmeye devam eder. Sanatın geleceğinden ümitsiz olan filozoflar, makinelerdeki teknik ilerleme ve icatlarla bu araçlardan insan hayâlinin lezzet bulamayacağını ileri sürmüşlerdir. H. Câhit, bu iddianın yersiz olduğuna dikkati çeker. Bazı makineler, yapıları gereği doğal varlıkları andırarak insanlarda şâirane duygular yaratmaktadır. Açıkta yüzen yelkenli gemi, uzaktan izlenen lokomotif vs. gibi.

Bazı bilim adamları ve filozoflar, bilimsel düşüncenin gelişimiyle şâirâne hayâllerin tükeneceğini iddia ediyorlar.

H. Câhit, bilim ve şiirin karakterini karşılaştırarak bu iddiayı çürütmeye çalışır:

“Şiir de ulûm u fûnûn gibi tabîatın bir tefsîrinden ibârettir. Fakat ulûm u fûnûnun bu yoldaki tefsîrâtı hiçbir vakit şiirinkilerin yerini tutamayacaktır. Çünkü ulûm ve fûnûn insanda yalnız muayyen ve mahdûd bir kuvvete tevcih-i hitâb ettiği hâlde şiir, insanın bütün mevcûdiyetine hâkimdir. İşte bunun için şiir mahvolamaz.”

Bilimsel gelişmelerle birlikte, mitoloji dünyası sekteye uğratılmıştır. Fakat bu sonuç sanat açısından endişe yaratacak bir sonuç değildir. Eski ve yeni insanların gözünde bir damla su yine bir damla sudan başka bir şey değildir.

H. Cahit, ikinci makalesinin son kısmında, bilim ve fennin “sanatkârın dehâsı” üzerinde etkili olup olmadığını tartışır. Dehâ, doğuştan gelen bir kuvvettir. O hâlde bilimin ve çalışmanın sonucu “dehâ” sâhibi olunmamaktadır. On dokuzuncu asır bilim ve fen asrı olmakla birlikte Lamartine, Bayron, Victor Hugo ve Musset gibi san'atkârların yetişmesine engel olmamıştır.⁴⁰

H. Câhit'in estetik konulu seri makaleleri, “Sanat ve Şiirin İstikbâli” başlıklı üç seri makalenin üçüncüsüyle son bulmaktadır.

H. Câhit, sanat ve şiirin geleceğinden katiyen emin olmak için bilim ve fen ile duygu dünyasının birbirlerinden tamamen ayrı olmadıklarını isbata çalışır. İlkel insanların duygu dünyası ile modern insanların duygu dünyası hep aynı kalmaz. İnsanların duygu dünyasındaki değişim bilim ve fennin imkânlarıyla incelenerek sanat dünyasına yansır.

Modern insanın doğa karşısındaki duygu dünyası ile Ortaçağ insanının doğa duygusu birbirinin aynı olamaz.

İnsanî duyguların en ezeli ve ebedîsi bulunan “aşk” da çeşitli çağ ve toplumlarda değişime uğramıştır. Bu değişim sanat eserlerinde de değişim yaratmıştır.

H. Câhit, Eski Çağ'daki aşk anlayışı ile daha sonraki çağlardaki aşk anlayışını uzun uzadıya karşılaştırır. Çağlar içindeki aşk anlayışlarının sanat eserlerine nasıl yansıdığını örnekler vererek açıklar. H. Câhit, bu açıklamalardan sonra bilim ve fennin duyguları söndürmek değil; onları değiştirerek zenginleştirdiğini söyler.⁴¹

Sonuç

Görüldüğü üzere, Servet-i Fünûn'un sanat ve estetik kuramcısı H. Câhit, estetiğin ana sorunlarını toplam on sekiz makalede değerlendirmektedir. H. Câhit'in o dönemde Osmanlı sanat ve edebiyat kamuoyuna estetiğin ana sorunları hakkında ayrıntılı açıklamalarda bulunması

⁴⁰ Hikmet-i Bedâiye Dâir 17: Sanat ve Şiirin İstikbâli”, Servet-i Fünûn, No: 395, 24 Eylül 1314, s. 75-77.

⁴¹ “Hikmet-i Bedâiye Dâir 18: Sanat ve Şiirin İstikbâli”, Servet-i Fünûn, No:396, 1 Teşrîn-i Evvel 1314,s.91-93

BOSTANCI, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Estetik... AKAD 1 [2], 27-43

keyfiyetten kaynaklanan bir durum değildir. Bir medeniyet krizi vardır. Bu krizle birlikte sanat sorunları da tartışılmaya başlanmıştır.

H. Câhit, Servet-i Fünûn'a yöneltilen eleştirileri, "estetik" gibi kapsayıcı bir kavramın ışığında çürütmeye çalışır.

H. Câhit'in estetik konulu makalelerinde başvurduğu kaynaklar Fransızca'dır. estetik konulu güncel kaynakları yakından takip etmiştir. En önemli başucu kitabı H. Taine'in Sanat Felsefesi'dir. H. Taine, pozitivist felsefenin sanat kuramcısıdır. Bu felsefenin kuramcısı olan August Comte'un adı H. Câhit'in makalelerinde hiç geçmez. Bu bağlamda, Hilmi Ziya Ülken'in Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi başlıklı kitabında, H. Câhit Yalçın'ın estetik üzerine yazdığı makaleleri değerlendirirken ileri sürdüğü tespitleri hatırlamak gerekir.

H. Cahit, sanata dair açıklamalarında zihinci-fertçi izah tarzına şiddetle bağlı; sembolizm, örf ve âdetler konusundaki yazılarında ise sosyolojik görüşe yakındır.⁴²

⁴² Hilmi Ziya Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 1979, s.144